

વર્ગખંડમાં શિક્ષક કંટાળે તો વિદ્યાર્થી ના કંટાળે?

મારી કોલેજમાં હું લેક્ચર લેતો હતો. ત્યારે જોયેલી એક ઘટનાએ ઘણું ઘણું વિચારવા માટે પ્રેર્યો. ઘટના કંઈક આ રીતે ઘટી હતી. મારું લેક્ચર બપોરના ૪.૩૦ વાગે શરૂ થયેલ. આ પૂર્વે તાલીમાર્થીઓએ ચાર લેક્ચર એટેન્ડ કરેલા જ હતાં. એ રીતે જોતાં મારું લેક્ચર પાંચમું લેક્ચર હતું. મેં મારું લેક્ચર શરૂ કર્યું અને પાંચ મિનિટ પછી મારી નજર એક તાલીમાર્થી પર પડી. તે પાટલી પર પલાઠી વાળીને બેઠો હતો. મને કોઈ જ રિએક્શન ન આવ્યું. મેં કોઈ જ હકારાત્મક કે નકારાત્મક નોંધ ન લીધી. મારું લેક્ચર ચાલું જ રાખ્યું. બીજી પાંચ સાત મિનિટ પછી મારી નજર ફરી તે જ તાલીમાર્થી પર પડી. તે છોભીલો પડ્યો હોય તેમ તેણે પોતાના પલાઠી વાળેલ પગ પાટલી પરથી લઈ લીધા. મારું ધ્યાન મારા લેક્ચરના વિષયવસ્તુની સાથે સાથે તાલીમાર્થીઓના ચહેરાના ભાવ અને શારીરિક હલનચલન તરફ પણ મંડાવ્યું. મને થયું કે તાલીમાર્થીઓ શારીરિક અને માનસિક રીતે થોડા થાકેલા લાગે છે. મેં વિષયાંતર કરીને પેલા તાલીમાર્થીને (જે પાટલી પર પલાઠીવાળીને બેઠો હતો) તેને કહ્યું કે, “ દોસ્ત, તમે પાટલી પર પલાઠી વાળીને બેઠા હતા તેમાં કોઈજ ગૂનો કર્યો નથી, તમારે સહેજ પણ સંકોચ રાખવાની જરૂર નથી.” સાથે જ બીજા તાલીમાર્થીઓને પણ જણાવ્યું કે, તમે ઈચ્છો તેમ બેસી શકો છો, શારીરિક હલનચલન કરી શકો છો, તમને અનુકૂળ આવે તેમ બેસો. મારા માટે અગત્યનું તમે કેવી રીતે બેઠા છો તે નથી, પણ અગત્યનું એ છે કે હું જે કંઈ પીરસું છું તે તમને ભાવવું જોઈએ. તમારી બિનઅનુકૂળતાભરી પરિસ્થિતિ આપણી બંનેની વચ્ચે અવરોધરૂપ બનવી ન જોઈએ. તમે જે રીતે સ્વસ્થ રહી શકો તેમ બેસીને લેક્ચરને માણો. તન અને મન સ્વસ્થ હશે તો કામ થશે.

તાલીમાર્થીઓના ચહેરાના ભાવ બદલાયેલા જોયા. તરત જ ભવિષ્યના આ શિક્ષકોને એક સલાહ આપવાનું રોકી ન શક્યો. તાલીમાર્થીઓને જણાવ્યું કે, ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિમાં મારી પાસે તમને કહેવા માટે બે વિકલ્પ છે. પ્રથમ ....તમે ભવિષ્યમાં શિક્ષક બનો ત્યારે તમારા વિદ્યાર્થી પાસે જેવી અપેક્ષા રાખવા માંગો છો તેવું વર્તન અત્યારે વિદ્યાર્થી તરીકે તમારે કરવું જોઈએ. બીજો વિકલ્પ છે.... સારી રીતે અભ્યાસ કરવા અત્યારે તમને જેવી અને જેટલી છૂટ તથા અનુકૂળતા ગમે છે તે બધું જ તમે શિક્ષક બનો ત્યારે તમારા વિદ્યાર્થીને આપજો. હું પ્રથમ વિકલ્પ કરતાં બીજા વિકલ્પને વધુ પસંદ કરું છું.

ઉપરોક્ત ઘટના બન્યા પછી વર્ગબહાર પણ ચિંતન ચાલું રહ્યું. આજની શિક્ષણ વ્યવસ્થા અને આડંબરભર્યા મૂલ્યો સામે પ્રશ્નો થયા. વર્ગખંડમાં એક જ જગ્યા પર વિદ્યાર્થીએ સતત પાંચ કલાક બેસી રહેવાનું. છતાં ક્યાંય થોડા પ્રમાણમાં હલનચલન તાય તો તરત જ શિક્ષકનો શાબ્દિક હૂમલો! આપણા વર્ગખંડમાં બેસવા માટેની પાટલીઓની હાલત કેવી છે? જે પાટલી પર દસ વર્ષનું બાળક બેસે છે તે જ પાટલી પર સોળ વષનું બાળક પણ બેસે છે. અને તેવી જ પાટલી પર ચુવાન કોલેજીયન પણ બેસે છે. વળી ભારતીય હવામાનને જોતાં પૂરા દિવસની ગરમીભર્યા વાતાવરણમાં વર્ગખંડમાં બધાંજ વિદ્યાર્થીને ગરમીમાં રાહત મળે તેટલી સંખ્યામાં વીજળીથી ચાલતા પંખા હોય છે ખરાં? ગ્રામ્ય વિસ્તારમાં આ પરિસ્થિતિ વધુ વિકટ છે. આવા વાતાવરણમાં વિદ્યાર્થીઓને માટે અધ્યયન કરવું કેટલું વિકટ છે તે આપણો સમાજ, સરકાર અને સંચાલકો વિચારશે?

એક બાબતે ઊંડાણભર્યું ચિંતન કરવાની જરૂરિયાત છે. શિક્ષકને ફિ પિરિયડ કેમ આપવામાં આવે છે? કારણ કે તેણે ભણાવવાનું છે, શિક્ષક માનસિક રીતે કંટાળે નહીં, સ્વસ્થ રહે તે માટે. તો સામે પ્રશ્ન થાય કે શિક્ષકને જો ભણાવવાનું હોય તો વિદ્યાર્થીએ ભણવાનું છે. જો શિક્ષકો કંટાળતા હોય તો વિદ્યાર્થીઓ ના કંટાળે? એક દલીલ કરી શકાય કે, વિદ્યાર્થીઓને રિસેસ આપવામાં આવે છે. તો આ રિસેસનો લાભ શિક્ષકો પણ લે છે, તો તેમને કેમ ફિ પિરિયડ આપવામાં આવે છે? અહીં શિક્ષકોને સ્વસ્થ થવા અપાતા ફિપિરિયડનો વિરોધ નથી, પણ વિદ્યાર્થીઓની સ્વસ્થતા અંગે આપણે કશું જ વિચારતા નથી તેનો વિરોધ છે. શિક્ષક ટેબલ પર પગ રાખીને બેસી શકે તો પાટલી પર પગ રાખીને વિદ્યાર્થી કેમ બેસી ના શકે?

વર્ગખંડ શિક્ષણમાં ઘણીવાર એવું બને છે, કે શિક્ષક માનસિક રીતે કે શારીરિક રીતે સ્વસ્થ ન હોય તો અધ્યાપન કરાવતા નથી, વિદ્યાર્થીઓને શૈક્ષણિક અન્ય કામ સોંપી દે છે. શિક્ષકને મૂડ ન હોય તો શિક્ષક ભણાવતા નથી. તો પ્રશ્ન થાય કે વિદ્યાર્થીના મૂડનો આપણે વિચાર કરીએ છીએ. અહીં એક પ્રશ્ન સૌને પૂછવાનું મન થાય છે. શિક્ષકના મૂડ પ્રમાણે વિદ્યાર્થીઓએ ભણવાનું કે વિદ્યાર્થીઓના મૂડ પ્રમાણે શિક્ષકે ભણાવવાનું? શિક્ષક કંટાળે તો વિદ્યાર્થીઓ ના કંટાળે? કોનું કામ વધુ અગત્યનું છે? શાળા-કોલેજો શિક્ષકો દ્વારા ભણાવવા માટે છે કે વિદ્યાર્થીઓને ભણાવવા માટે છે? કેન્દ્રસ્થાને કોણ હોવું જોઈએ? શાળા-કોલેજોમાં અત્યારે કેન્દ્રસ્થાને કોણ દેખાય છે?

શિક્ષકની કાર્યક્ષમતા, શક્તિ, અનુભવ વગેરે જોતાં જો તેને થાક લાગતો હોય તો વિદ્યાર્થી તો તેમની સરખામણીમાં ઓછાસશક્ત અને ઓછાઅનુભવી છે. તો તમના માટે આપણે કેટલું અને કેવી રીતે વિચારીએ છીએ? યાંત્રિક મશીન પણ જો બે-ચાર કલાક ચાલે ત્યારે ગરમ થઈ જતું હોય તો નાના બાળકો કે યુવાનો પાંચ કલાક એક જ જગ્યાએ બેસીને સતત સાંભળવાનું કામ કરતાં ગરમ થઈ જ જાય. આ માટે આપણે સૌએ વિદ્યાર્થીને શારીરિક અને માનસિક રીતે સતત મૂલવતા રહેવું પડશે. યોગ્ય સગવડતાઓ સાથે અધ્યાપન-અધ્યયનની વિવિધ પદ્ધતિઓ અને પ્રચુકિતઓ અજમાવવી પડશે. જેમાં એસાઈએન્ટ, જૂથચર્ચા, વિવિધ પ્રવૃત્તિ દ્વારા શિક્ષણ, આધુનિક ટેકનોલોજીનો અધ્યાપન-અધ્યયનમાં ઉપયોગ જેવી બાબતો અપનાવવી પડશે. સંભળાવીને શીખવાના અને સાંભળીને શીખવાના દિવસો ગયા. આધુનિક જમાનામાં શિક્ષકે અને વિદ્યાર્થીએ આધુનિક પ્રવાહોમાં સામેલ થઈને કામ કરવું પડશે. આ કામ જેટલું ઝડપથી અને જેટલા પ્રમાણમાં વિસ્તૃત રીતે થાય તેટલો ફાયદો વિદ્યાર્થી, શિક્ષક અને શિક્ષણને છે. વર્ગખંડમાં હાંફતા વિદ્યાર્થીઓ અંગે કશુંક વિચારીશું ખરાં?

ઉપરોક્ત વિચાર અંગે વાલીએ પણ વિચારવા જેવું છે. શાળા-કોલેજમાં પાંચ કલાક અભ્યાસ કરીને આવતા વિદ્યાર્થીને ઘેર આવીને તરત જ અભ્યાસમાં બળદની જેમ જોતરવાથી દૂર રહેવું જોઈએ. વિદ્યાર્થીના શક્તિ, રસ-રુચિને ધ્યાનમાં રાખીને દરેક વાલીએ આશા-અપેક્ષા બાંધવી અને રાખવી જોઈએ.